

A JÖVEDELMEK, A KÖZÉPOSZTÁLY FOGYASZTÁSA, VALAMINT A GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS ALAKULÁSA KÖZÖTTI ÖSSZEFÜGGÉSEK VIZSGÁLATA

DR. KOVÁCS TAMÁS PhD¹ – DR. NOVOSZÁTH PÉTER CSc²

Összefoglalás:

A nyolcvanas években elterjedt neoliberális gazdaságfilozófiai doktrínák hatására az Európai Unióban egyre kisebb figyelmet szentelnek a kutatók és a gyakorlati szakemberek is a gazdasági növekedés javításában a jövedelmek és a középosztály fogyasztása alakulásának. Holott a világ egyre gyorsabban fejlődő országainak, különösen India, Kína, Brazília, Mexikó és Oroszország példája elég markánsan azt tűnnek alátámasztani, hogy a jövedelmek és a középosztály fogyasztásának alakulása egyre nagyobb szerepet játszik a gazdasági növekedés gyorsításában. Az Európai Unióban és Magyarországon is éppen annak hatására, hogy a társadalom latinamerikanizálódása felgyorsult a pénzügyi és gazdasági válság hatására, a középosztály egyre inkább elvékonyodik, lecsúszik és egy egyre szélesedő és egyre mélyebb szegénységbe kerül, kezd ismét tudatosodni az a felismerés, hogy milyen következményekkel is jár ez a folyamat a gazdasági növekedés alakulására nézve. Előadásunkban számos nemzetközi és hazai trendet megvizsgálva elemezzük ezt a kérdéskört.

Kulcsszavak:

gazdasági növekedés, jövedelmek alakulása, középosztály fogyasztása, versenyképesség.
JEL kategóriák: F01, O10, O12

Summary:

The impact of philosophical doctrines prevalent neoliberal economic less and less attention is paid to researchers and practitioners in the economic growth and competitiveness in the middle-class income and consumption trends from the eighties in the United States and the European Union. Yet the world is becoming rapidly developing countries, especially India, China, Brazil, Mexico and Russia are examples that seem to support strongly, that middle-class incomes and consumption trends play an increasing role in the acceleration of economic growth, improving the competitiveness of the economy. The result of the financial and economic crisis society develop a way of Latin America in the European Union and Hungary as well, the middle class is increasingly thinner and slips and a widening and deepening poverty is, increasingly realized once again begins to realize what implications this process of growth and development for competitiveness. We present a number of international and domestic trends are analyzed by examining this issue.

Keywords:

middle class, Asian countries, consumption, global growth, centre of gravity.
JEL Classification: F01, O10, O12

A középosztály társadalmi reprodukciójának jelentősége a gazdaságban és a társadalomban

A középosztály az az osztály, amely az emberek társadalmi hierarchiájában éppen középen helyezkedik el.³ A Max Weber által felállított társadalmi-gazdasági hierarchia szempontjából, a középosztály az a nagy csoport ember a mai társadalomban, amely társadalmi-gazdasági szempontból a munkásosztály és a felső osztály között található. A legtöbb Max Weber középosztályra vonatkozó szociológiai meghatározását követő szakértő azt emeli ki a középosztály definíciója során, hogy a középosztály az a társadalmi csoport, amelyet elsősorban azok a különféle professzionális szakemberek és vállalkozások tulajdonosai alkotják, akik részt vesznek a kultúra belföldiesítésében, a szuburbanizációban és relatív biztonságot jelentenek a társadalmi válságok ellen, a birtokukban lévő szakmai tudás

¹ főiskolai docens, Dunaújvárosi Főiskola, drkovacst@nymu.hu.

² egyetemi adjunktus, Nemzeti Közszerzői Egyetem, Novoszath.Peter@uni-nke.hu.

³ Middle class – Wikipedia, the free encyclopedia. http://en.wikipedia.org/wiki/Middle_class (Letöltve: 2013. január 20.)

és vagyon révén. Valójában a középosztályt olyan szakemberek és menedzserek alkotják, akik nagymértékben immunisak az olyan gazdasági visszaesésekkel és trendekkel, mint a kiszervezésekkel szemben, amelyek ugyanakkor jelentős befolyással vannak a statisztikailag regisztrált középosztályokra.⁴ Az a közös gondolkodásmód jellemzi a középosztály tagjait, amelyet a jelentősen eltérő kulturális beállítottságaik ellenére fejlesztettek ki, amely közös célja, hogy gyerekeik is sikeres polgárokká váljanak. Ennek során az oktatás különösen fontos, és a legfőbb érték a siker az oktatásban, mint az az egyik legfontosabb tényező, amely leginkább biztosíthatja a gyerekek számára későbbi életük során a középosztálybeli életminőséget. A középosztály tagjai tudatosan használják a rendelkezésre álló forrásokat, tőkét és készítik fel a gyermekeiket a felnőtt világra.⁵ A szülők nagy hangsúlyt fektetnek a minőségi oktatásra, mint arra a legfontosabb tényezőre a társadalmi újratermelés folyamatában, amely során a középosztálybeli szülők saját utódai sikeres tagjaivá válhatnak a középosztálynak. Számos szakértő ezért azt is állítja, hogy a középosztály kulcstényező egy nemzet képzettségének felemelésében.⁶ Ma már egyre inkább azt tapasztalhatjuk Ázsiában, hogy egyre jelentősebb kérdés az, hogy a fiatalok a legjobb egyetemeken szerezhessék meg tudásukat és ezért is törekednek egyre inkább például a kínai egyetemek arra, hogy a különféle minősítések során egyre jobb besorolást szerezzenek a világ egyetemei sorában.

Az ázsiai országok középosztálya létszámának és fogyasztásának növekedése lesz a világgazdasági növekedés motorja az elkövetkező évtizedekben

A váltás a globális árutermelésben Ázsia irányába ma már jól dokumentált. De a globális fogyasztói kereslet ennek ellenére ma még a gazdag OECD országokba koncentrálódik. Vajon ezen a téren is az ázsiai országok előretörése várható, ahogy egyre gazdagabbá válnak? Az OECD tanulmánya, amely 145 országot vizsgál és konzervatív előrejelzést ad a világ középosztálya létszámának és fogyasztásának alakulására vonatkozóan azt a megállapítást tartalmazza, hogy bár ma még Ázsia középosztálya csupán valamivel több, mint egynegyedét teszi ki a világ középosztályának, 2020-ra ez a részarány közel meg fog duplázódni.⁷

1. táblázat

A középosztály számának (millió fő) és részarányának várható változása

	2009		2020		2030	
Észak-Amerika	338	18 %	333	10 %	322	7 %
Európa	664	36 %	703	22 %	680	14 %
Közép- és Dél Amerika	181	10 %	251	8 %	313	6 %
Ázsia és Óceánia	525	28 %	1740	54 %	3228	66 %
Szubszaharai Afrika	32	2 %	57	2%	107	2 %
Közél-Kelet és Észak Afrika	105	6 %	165	5 %	234	5 %

⁴ Griff Witte (2004): As Income Gap Widens, Uncertainty Spreads September 20, 2004. *The Washington Post*. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A34235-2004Sep19.html> (Letöltve: 2013. május 12.)

⁵ Doob, Christopher B. (2013): *The Badly Besieged Middle Class. Social Inequality and Social Stratification in US Society*. New Jersey: Pearson, 393.

⁶ Madland, David – Bunker, Nick (2011): *The Middle Class is the Key to a Better Educated Nation*. Center for American Progress Action Fund. http://www.americanprogressaction.org/wp-content/uploads/issues/2011/11/pdf/middleclass_outcomes.pdf (Letöltve: 2013. május 14.)

⁷ Kharas, Homi (2010): *The emerging middle class in developing countries*. OECD Development Centre Working Paper No. 285. 61.

Világ	1845	100 %	3249	100 %	4884	100%
-------	------	-------	------	-------	------	------

Forrás: Homi Kharas (2010): The emerging middle class in developing countries. OECD Development Centre Working Paper No. 285. 28.

Ez a tanulmány tisztán statisztikai alapon határozza meg a globális középosztály fogalmát, ahová azokat tekinti tartozónak a háztartásokra vonatkozó statisztikákat alapul véve minden háztartásból, akiknek napi egy főre jutó jövedelme 10 és 100 amerikai dollár között van vásárlóerő-paritáson. Az OECD-n kívül az Ázsiai Fejlesztési Bank, a HSBC és a Deutsche Bank is külön tanulmányt szentelt ennek a kérdésnek.⁸ Az Ázsiai Fejlesztési Bank tanulmánya szerint Indonéziában a középosztály aránya az 1999-ben regisztrált 25%-ról tíz év alatt 2009-re 43%-ra növekedett. Ugyanezek az arányok a Fülöp-szigetek esetében az 1988-as 44%-ról 2006-ra 54%-ra nőtt. A régió éves magán fogyasztási kiadásai összességében 4,3 trillió dollárt, az OECD országok összes magán fogyasztásainak egyharmadát tették ki. Amíg ma már Kelet-Ázsia lakosságának száma lassabban növekszik sok más régióhoz képest, addig az egy főre jutó jövedelmek azonban sokkal gyorsabban növekednek. A Deutsche Bank elemzői szerint Ázsia középosztálya az egyik leggyorsabban növekvő népességcsoport a világon. Míg ma még Ázsia középosztályának részaránya mintegy 25%-kal kisebb, mint Európában és Észak-Amerikában. Az elkövetkező néhány évben ez az arány azonban az OECD előrejelzése szerint közel a duplájára fog növekedni.

Nem csak az ázsiai középosztály részarányának gyors növekedése várható az elkövetkező évtizedben, hanem a középosztály fogyasztása is várhatóan ugrásszerűen növekedni fog. Jelenleg az ázsiai középosztály fogyasztása kevesebb, mint egynegyedét teszi ki a világ középosztálya fogyasztásának, míg 2020-ra ez az arány várhatóan több mint 40 százaléka lesz a globális középosztály fogyasztásának.

2. táblázat

A középosztály fogyasztásának várható változása (vásárlóerő-paritáson 2005. évi millió dollárban számolva)

	2009		2020		2030	
Észak-Amerika	5602	26 %	5863	17 %	5837	10 %
Európa	8138	38 %	10301	29 %	11337	20 %
Közép- és Dél Amerika	1534	7 %	2315	7 %	3117	6 %
Ázsia és Óceánia	4952	23 %	14798	42 %	32596	59 %
Szubszaharai Afrika	256	1 %	448	1%	827	1%
Közel-Kelet és Észak Afrika	796	4 %	1321	! %	1966	4 %
Világ	21278	100 %	35045	100 %	55680	100%

Forrás: Homi Kharas (2010): The emerging middle class in developing countries. OECD Development Centre Working Paper No. 285. 28.

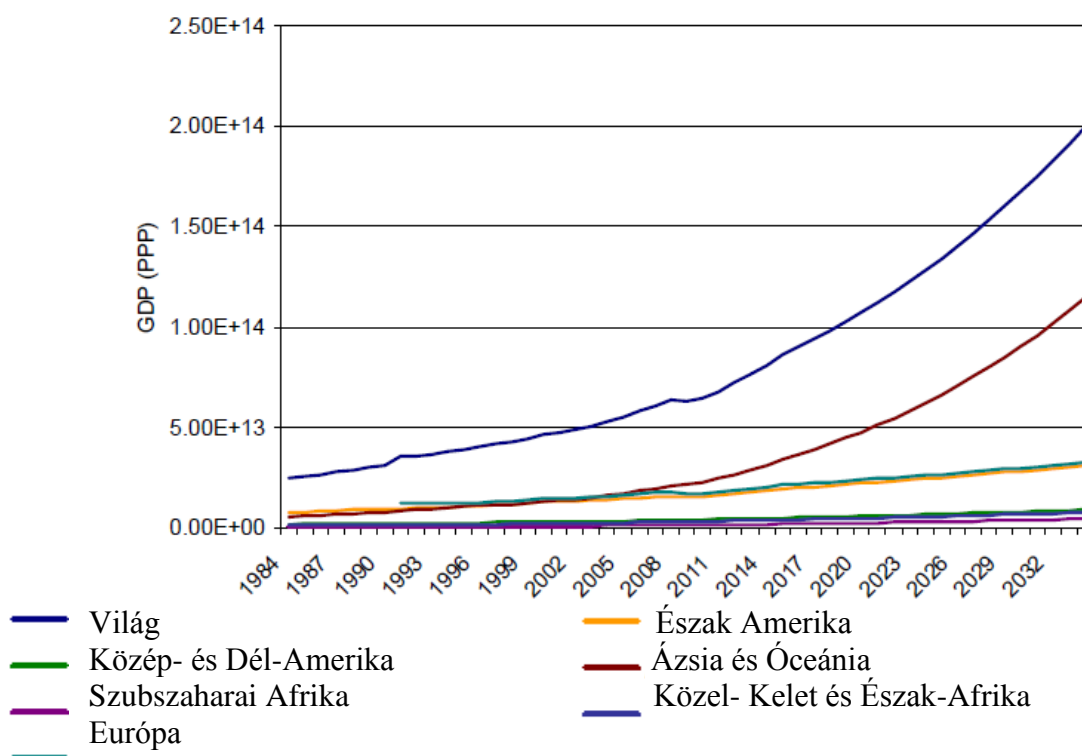
Feltételezve, hogy a középosztály fogyasztása Ázsiában hasonló ütemben fog nőni, mint az elmúlt 20 évben, az Ázsiai Fejlesztési Bank előrejelzése szerint 2030-ra az éves fogyasztás értéke el fogja érni a 32 trillió dollárt, az összes fogyasztás 43%-át. Mindez egyre inkább azt tűnik alátámasztani, hogy Ázsia egyre erősödő középosztályának a fogyasztása

⁸ Asian Development Bank (2010): Asian Development. Outlook 2010. Update. The Future of Growth in Asia. Asian Development Bank 2010. Manila Philippines, 178.; Karen Ward – Frederic Neumann (2012): Consumer in 2050. The rise of the EM middle class. HSBC Global Research. Global Economics October 2012. 46. London, United Kingdom; Steffen Dyck – Syetarn Hansakul – Rachna Saxena (2009): Emerging Asia's middle class. A force to be reckoned with. Deutsche Bank Research, August 21, 2009. Frankfurt am Main, Germany.

lesz a fő meghatározó ereje a világ összes fogyasztásának az Egyesült Államok és Európa helyébe lépve. Ázsia mélyreható gazdasági átalakuláson megy keresztül napjainkban. A régió erős ellenálló képességét a globális pénzügyi válságnak 2008-2009-ben már bebizonyította. A lassuló világgazdasági teljesítmények ellenére e térség gazdasági növekedése továbbra is erőteljes maradt, Kína 9,1%-kal, India 8,7%-kal növekedett 2010-ben. Egyre több szakértő mutat rá arra, hogy Ázsia izmosodó középosztályának növekvő fogyasztása az egyik fő hajtómotorja ennek a stabil és erős gazdasági növekedésnek. E szakértői elemzésekből kitűnik, hogy még olyan szegényebb ázsiai országokban is, mint Indonéziában és Bangladesben a belföldi kereslet óvta meg 2010-ben a visszaeséstől a gazdaságot az export jelentős zuhanásának ellenére is. Hasonlóképpen a fogyasztói kereslet volt a fő húzóereje India és Malaysia gazdaságának is. A Fülöp-szigetek gazdasági növekedését 50 százalékában a magán fogyasztásoknak köszönhetette 2010 első felében, míg ugyanebben az időszakban Thaiföld közel teljes gazdasági növekedését ugyancsak a magánfogyasztások tették lehetővé. Az IMF előrejelzései szerint továbbra is belföldi fogyasztások növekedése lesz Kínában a gazdasági növekedés motorja.⁹ A középosztály megerősödése és egyre nagyobb szerepe a fogyasztásban Ázsiában nyilvánvalóan jelentős hatással lesz a jövőben is a gazdasági növekedés alakulására és a gazdasági fejlődési pályájára is. Az OECD előrejelzése szerint az elkövetkező évtizedekben jelentős gazdasági súlypontváltásra fog sor kerülni a világban. Ázsia ma a 34 százalékát adja a világ összes kibocsátásának, de 2034-re ez az arány várhatóan 57 százalékra fog nőni.

1. ábra

A világgazdasági kibocsátások várható alakulása főbb régiók szerint
1984-2034 (PPP \$)

Forrás: Homi Kharas (2010): The emerging middle class in developing countries. OECD Development Centre Working Paper No. 285. 23.

⁹ International Monetary Fund (2013): World Economic Outlook. Hopes, Realities, Risks. World Economic and Financial Surveys. April 2013. Washington DC. USA, 186, ISBN 978-1-61635-555-5.

Elsősorban a három óriás gazdaság, Kína, India és Japán kibocsátásának növekedése játszhat leginkább szerepet Ázsia térnyerésében. De más nagy országok, mint Indonézia és Vietnam is jelentősen erősíthetik ezt a trendet. Várhatóan Thaiföld és Malajzia gazdasága is nagyobb lesz, mint Franciaország gazdasága ma. Egy másik jelentős indoka a középosztály fogyasztásának növekedése mellett a feltörekvő országok a fejlett országoknál gyorsabb növekedésének az, hogy előbbieik népessége sokkal fiatalabb és még mindig korai stádiumban vannak a demográfiai átmenet során. A jelenlegi fejlett országok 1965-ben még a világ népességének a 22%-át adták, míg ma már csak 15%-át és 2034-ben pedig már csak 13%-át fogják kitenni.

A világgazdasági válság eltérő hatása Európában, a lakossági fogyasztás csökkenése, elhúzódó stagnálás

Az ázsiai országokkal ellentétben az Európai Unió tagországainak többségében a belföldi fogyasztás, a belföldi kereslet alakulása nemhogy nem volt képes ellensúlyozni az exportbevételek kiesését, hanem éppen ellenkezőleg a lakossági fogyasztás csökkenése jelentősen hozzájárult a gazdasági visszaesés további elmélyüléséhez.

3. táblázat

A háztartások fogyasztási kiadásainak alakulása a pénzügyi és gazdasági válság kitörése előtt és után (a GDP százalékában)

	1999	2004	2009	2011
1. Ciprus	<u>81,1</u>	75,6	77,4	<u>72,2</u>
2. Görögország	75,7	73,6	76,8	76,2
3. Bulgária	<u>72,5</u>	70,5	<u>70,1</u>	-
4. Málta	<u>80,7</u>	76,7	69,7	<u>70,3</u>
5. Portugália	62,2	62,8	63,9	67,3
6. Litvánia	<u>66,6</u>	65,8	63,7	<u>65,7</u>
7. Egyesült Királyság	<u>62,1</u>	61,3	62,0	<u>61,3</u>
8. Románia	<u>71,0</u>	68,1	<u>61,2</u>	-
9. Lengyelország	63,1	<u>64,0</u>	61,2	<u>60,8</u>
10. Lettország	61,0	61,2	61,1	62,3
11. Olaszország	60,8	59,4	60,4	61,0
12. Spanyolország	<u>63,0</u>	60,4	59,2	<u>59,5</u>
13. Szlovénia	59,3	56,8	58,0	60,5
14. Franciaország	55,0	55,9	57,3	56,0
15. Szlovákia	56,1	56,5	55,9	57,4
16. Németország	55,4	<u>55,8</u>	55,8	<u>54,0</u>
17. Ausztria	55,5	55,9	53,9	55,1
18. Magyarország	<u>56,4</u>	54,3	<u>53,8</u>	54,3
19. Észtország	<u>62,0</u>	59,3	52,9	<u>51,9</u>
20. Finnország	48,3	49,2	52,2	53,1
21. Cseh Köztársaság	<u>54,7</u>	51,5	<u>51,0</u>	51,9
22. Belgium	51,5	50,0	50,3	50,7
23. Dánia	<u>48,6</u>	47,5	48,4	<u>47,6</u>
24. Svédország	<u>47,4</u>	46,4	47,8	<u>46,5</u>
25. Írország	<u>47,1</u>	43,7	47,0	<u>46,3</u>
26. Hollandia	<u>49,7</u>	48,3	44,9	<u>44,6</u>
27. Luxemburg	<u>46,9</u>	44,3	36,9	<u>36,4</u>

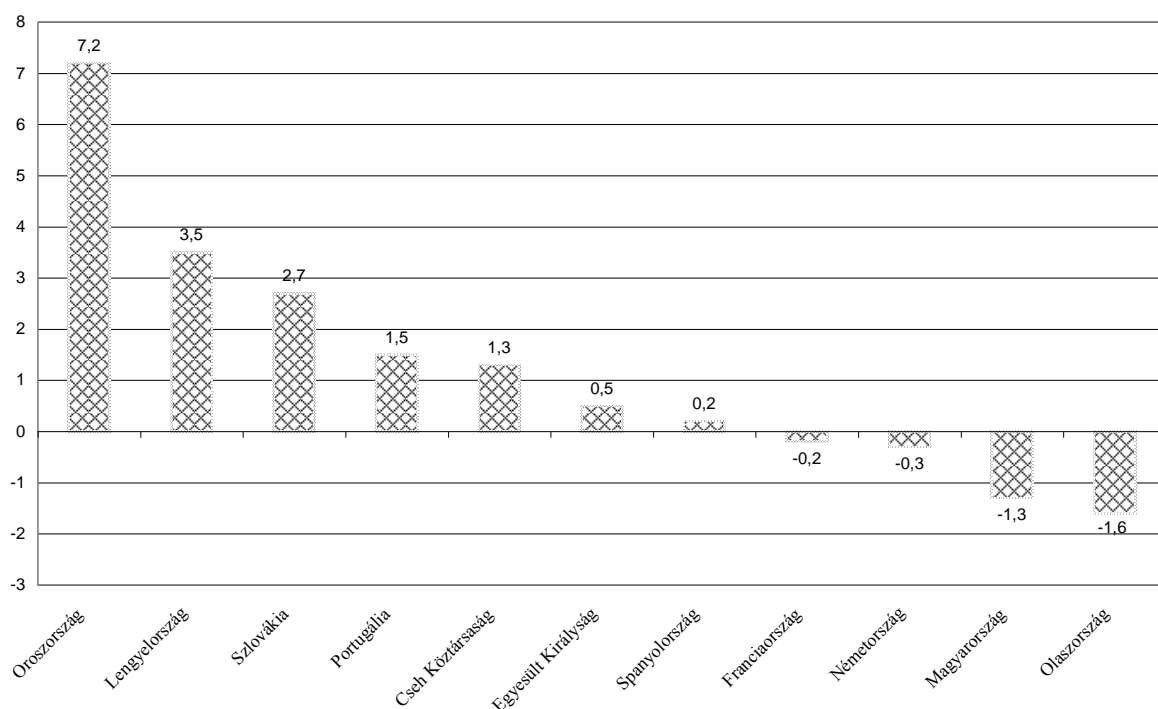
Forrás: Eurostat Europe in figures. Eurostat yearbook 2011. 699 oldal. 54. oldal és Eurostat Consumption Expenditure of households. png Letöltve: 2013.05.06.
[http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Consumption_expenditure_of_households_\(domestic_concept\),_2001,_2006_and_2011.png&filetimestamp=20121204110636](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Consumption_expenditure_of_households_(domestic_concept),_2001,_2006_and_2011.png&filetimestamp=20121204110636)

Az elmúlt évtizedben több országban csökkent vagy legalábbis stagnált a háztartások kiadásának részaránya a mindenkori GDP-hez képest. Mivel több országban a GDP is csökkent a válság hatására ezekben az országokban, ez a háztartások kiadásainak tényleges csökkenését is jelentette. A legnagyobb mértékben Luxemburgban (10,5 %-kal), Máltán (10,4 %-kal), Észtországban (10,1 %-kal), Romániában (9,8 %-kal), Cipruson (8,9 %-kal) csökkentek a háztartások fogyasztási kiadásai a GDP százalékában.

Ugyanezt a folyamatot támasztja alá egy másik szemszögből az, hogy folyamatosan növekedett hónapról hónapra nehéz pénzügyi helyzetben lévő háztartások száma és ennek hatására már a válság kitörését megelőzően több országban jelentősen csökkent a háztartások vásárlóereje az Európai Unióban. A Cetelem a BIPE Tanácsadó és Közvélemény-kutató Intézetével együttműködve 2011 novemberében és decemberében a TNS Sofres által több mint 6 500 európai interjúalany körében végzett internetes felmérései alapján a középosztálybeli háztartások többsége szerint romlott vagy legalábbis nem javult a pénzügyi helyzete az elmúlt tíz évben.¹⁰

2. ábra

A középosztály átlagos vásárlóerejének változása háztartásonként 2005 és 2010 között (%)

Forrás: Cetelem 2012 Körkép. A középosztály helyzete Európában, 29. (Letöltve: 2013. május 7.)
https://www.cetelem.hu/files/korkep/korkep_2012_kozeposztaly_helyzete.pdf

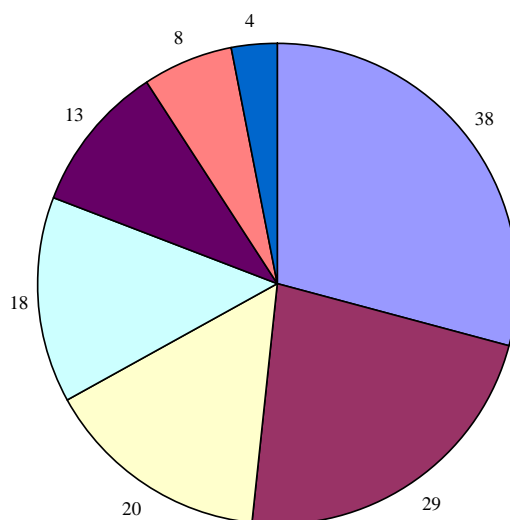
A Cetelem által vizsgált országokban középosztályhoz tartozó európaiak 60%-a véli úgy, hogy anyagi és pénzügyi helyzete nem javult az elmúlt tíz évben, különösen Magyarországon és Olaszországban vélték a legtöbbet így. Egyrészt a jelentősen növekvő

¹⁰ Cetelem 2012 Körkép. A középosztály helyzete Európában. 60 oldal, 25. oldal.
https://www.cetelem.hu/files/korkep/korkep_2012_kozeposztaly_helyzete.pdf (Letöltve: 2013. május 7.)

megélhetési költségeket, másrészt a jövedelmek zsugorodását említették a válaszadók legnagyobb arányban, mint a pénzügyi helyzetük romlásában leginkább szerepet játszó tényezőt.¹¹ A jövedelmek csökkenése Olaszországban és Franciaországban kevésbé érzékelhető, a megélhetési költségek emelkedését ugyanakkor a 12 vizsgált ország közül 11-ben első helyen említették, míg egyben a második helyen (Csehországban a második helyen, ahol a jövedelmek csökkenése előzi meg kis mértékben). Akár a nap, mint nap tapasztalható kisebb nagyobb áremelkedésekről (élelmiszerek, üzemanyag, közlekedés, stb.) avagy az alapvető kiadások (lakás, rezszi, víz, csatorna, villany, gáz, telefon, stb.) áremelkedéseket vesszük alapul, azért jelentenek ma nagyobb nyomást a középosztályokra, de minden bérből és fizetésből előre is, mivel a jövedelmek nem emelkednek olyan mértékben, mint a kiadások. A háztartások költségvetésében 28-ról 33 százalékra nőtt a lakhatáshoz, rezsizhez, biztosításhoz, telekommunikációhoz, egészséghez és oktatáshoz köthető kiadások aránya 10 év alatt.

3. ábra

Milyen okból romlott a középosztály pénzügyi helyzete az elmúlt tíz évben? EU-12 átlag (százalékban)

■ Megélhetési költségek növekedése	■ Jövedelem csökkenése	□ Adók növekedése
■ Egészségügyi és biztosítási költségek emelkedése	■ Családi helyzet változása	■ Gyermekek iskoláztatása
■ Fogyasztási szokások változása		

Forrás: Cetelem 2012 Körkép. A középosztály helyzete Európában, 29. (Letöltve: 2013. május 7.)

https://www.cetelem.hu/files/korkep/korkep_2012_kozeposztaly_helyzete.pdf

Az Egyesült Államok Mezőgazdasági Minisztériumának kalkulációi szerint az alapvető élelmiszerek árának 2008-ban és azt követően bekövetkezett 50%-os növekedése további 6%-os kiadásnövekedést generált a nagyobb jövedelemmel rendelkező országokban és további 21%-os kiadásnövekedést a kisebb jövedelemmel bíró élelmiszer importőr országokban a fogyasztók élelmiszer költségvetésében.¹² A fejlett ipari országokban az

¹¹ I. m. 26.

¹² Ronald Trostle (2008): Global Agricultural Supply and Demand: Factors Contributing to the Recent Increase in Food Commodity Prices. July 2008. USDA. United States Department of Agriculture. 30 oldal, 25. http://www.ers.usda.gov/media/218027/wrs0801_1_.pdf (Letöltve: 2013. március 9.)

élelmiszerkiadások aránya egy tipikus háztartás költségvetésének mintegy 10% - 20%-át teszik ki. Az EU átlag 16,5% volt a legutóbbi erre vonatkozó felmérés szerint 1999-ben. Ezzel szemben a kevésbé fejlett országokban ez az arány jóval magasabb. Az EU 2004 óta csatlakozott országai közül például Cipruson volt ez az arány a legalacsonyabb 19,4%-kal és Romániában a legmagasabb 58%-kal. Magyarország 30,1%-kal, a Cseh Köztársaság és Szlovénia után (26,6 ill. 26,9%), de Szlovákiát és Lengyelországot megelőzve (33,4 ill. 35,6%) következett.¹³

Összegző gondolatok

A középosztály, a lakosság fogyasztásának alakulása jelentősen felértékelődött a válság kapcsán a legtöbb ország gazdaságának fejlődése szempontjából. A világ feltörekvő országaiban, különösen Ázsiában a lakosság fogyasztása, a középosztály erősödése tartja fenn a gazdasági növekedést a kieső exportbevételek ellenére, jelenti a gazdasági fejlődés elsősorú motorját. Ezzel szemben a nyolcvanas években megerősödött neoliberais gazdaságfilozófiai doktrínák hatására az Európai Unióban egyre kisebb figyelmet szentelnek a kutatók és a gyakorlati szakemberek is a gazdasági növekedés javításában a jövedelmek és a középosztály fogyasztása alakulásának. Különböző megszorító, takarékosági intézkedések követik egymást, amelyek hatására a lakosság és a középosztály vásárlóereje a legtöbb EU országban már több mint egy évtizede folyamatosan csökken. Az EU tagországaiban hosszú évekig, sőt egyes végletekig eladósodott tagországaiban valószínűleg évtizedekig is csak a lakossági fogyasztások, a középosztályok fogyasztásának stagnálására és ennek következtében a piaci lehetőségek további zsugorodására lehet számítani. Éppen ezért fontos, hogy ismét felfedezzék a kutatók és a döntéshozók is az EU intézményeiben és tagországaiban egyaránt jelentőségét. Semmiképpen sem becsülik le a háztartások vásárlóerejének növelésében a megelőzési költségek, akár a rezsi költségek akár más a háztartások számára jelentős kiadások csökkentésének jelentőségét. Mindaddig az EU tagországaiban, köztük Magyarország is hosszú időn keresztül túlságosan elkényelmesedtek és csak az EU-n belüli terjeszkedésre koncentráltak és nem éltek azokkal az exportlehetőségekkel, amelyeket a feltörekvő országok középosztálya fogyasztása következtében dinamikusan bővülő piaci kínálnak és várhatóan kínálni fognak az elkövetkező évtizedekben. Egy további jelentős kihívás az EU országok számára a jelenlegi negatív demográfiai trendek megváltoztatása, ezért lenne kiemelt jelentőségű a családok védelmének, a gyermekvállalás ösztönzése, a fiatalok minél gyorsabb elhelyezkedésének az elősegítése annak érdekében, hogy semmiképpen sem növekedjen a szakadék, amely a feltörekvő országok társadalmának sokkal egészségesebb demográfiai szerkezete és az európai országok egyre gyorsabban előregedő társadalma között kialakult és az európai országok lassabb növekedését részben okozzák.

¹³ Puente, Antonio (2005): The European consumer in the enlarged Union. Statistics in Focus. Population and Social Conditions. 02/2005, 7 oldal, 4. oldal. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-NK-05-002/EN/KS-NK-05-002-EN.PDF (Letöltve: 2013. március 9.)